

Rozum v dějinách I [FF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Rozum v dějinách I \[FF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Rozum v dějinách I \[FF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 15. 10. 1992

◆ lecture, Czech, origin: 15. 10. 1992

Rozum v dějinách I [1992]

15. 10. 1992

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

Z toho vyjít, to znamená dějinnou. Ale návrat k přírodě... Řeklo by se přírodní, jenomže člověk, který se propadne nazpátek do přírody, se stává něčím horším než zvíře. Řekl bych to tak, že člověk už se nemůže stát zvířetem. Když upadne na zvířecí úroveň, stává se něčím horším než zvíře. To je to, čemu se říká *bestia*, bestie. Zvíře není bestie, jen člověk může být bestie.

A teď potom, když jsme si připomněli, co znamená ta *feritas*, a že tohle nemůžeme považovat za základ k tomu, abychom se sami v sobě – jakožto Evropané, jakožto lidé, kteří vyrostli z tohoto hnojiště – k tomu vraceli zpátky. Musíme udělat to, co je jediné možné řešení té situace: musíme rozlišovat to své a to nesvé. Na to své...

--- další strana kazety ---

Teď bych přečetl ukázkou z článku, který vyšel v posledním čísle Literárních novin, leden devadesát devět. Jmenuje se Století trhů. Napsal Jan Keller. Ten článek se nazývá Století trhů a pod tím je podtitul Trh se vším.

Ještě snad dřív, než to přečtu, mám komentář. Na samém konci roku devadesát osm v Lidových novinách vyšel článek, je to teď titulka jedné mé úvahy, ale to, čeho se týká, jsem pojmenoval podle jednoho termínu: Obranný slovní nárazník. Ten nárazník, jako má auto, má tlumit náraz. V mozku je něco, co má tlumit srážku s něčím novým, opravdovým. Myšlenkový nebo slovní nárazník.

Jan Keller, sociolog, zde píše: „Princip nové ideologie, která přichází, se dá shrnout ve třech dogmatech.“ A teď doslovná citace: „Dogma první: Pravda neexistuje. Druhé dogma: Všichni lidé jsou nahraditelní, ale úspěšní a neúspěšní jsou víc. Třetí dogma: Nejvyšší a jedinou realitou je trh a komodity na tržním žebříčku. Všechno ostatní je chiméra.“

Povšimněme si vlastně jenom toho prvního, aby to nepřišlo vniveč. Dogma první: Pravda neexistuje. Kultura i evropanství se zakládají na předpokladu, že existuje pravda. Jednotlivé epochy pravdu různě definovaly, ale předpoklad zůstával: Pravda existuje. Nová ideologie vyhlašuje něco převratného: Pravda neexistuje. Tato představa není filozofickým soudem, ale dogmatickým tvrzením, které mystifikovaně a nevědomky vyjadřuje podstatu doby ovládané nepravdou. Militantní deklarace „pravda neexistuje“ vychází z převrácené reality, která sama sebe pozvedá na jedinou, výlučnou realitu.

A teď proti tomu názor autora: „Člověk je určován vztahem k pravdě. Jestliže pravda neexistuje, mizí také člověk. Tvor zvaný člověk ztrácí určitost a určení, mění se na bytost člověku pouze podobnou. Kde neexistuje pravda, nemůže existovat ani člověk. Kde se pravda zamítá, chybí i diference. Všechno splývá do nerozlišené šedi, lhostejnosti. Chaotičnost triumfuje. Zmizel rozdíl mezi vznešeným a triviálním, pravým a falešným, dobrým a zlým. Tato nerozlišenost je člověku vším, co dovoluje, a zároveň člověk smí všechno dovolit. S potlačením pravdy byla zničena i víra. Skutečnost je vrhána do bezbřehé nesmyslnosti a bezmeznosti. Ničemu nejsou vyměřeny meze. Ani zlu, ani zločinu, ani nestoudnosti.“

Tak to píše sociolog, ne filozof, v Literárních novinách. Pochopitelně je trošku nefér posuzovat novinový článek a je to rétorika. Je to něco, co myšlenkově naprosto odpovídá. Kdybych neměl

námítky, které začínají námitkami proti tomuto článku, ale přecházejí v námítky, které se týkají jakéhosi tušení. Předpoklad, že Evropa neví, co je, tak s tím autor přichází. To je něco, co pojmenoval sociolog správně, ale pojmenoval to rétoricky.

Kultura i evropanství se zakládají na předpokladu, že člověk je určován pravdou. Jistěže pravda neexistuje, když se člověk nenechá vládnout pravdou. To je, když nebere kulturu a evropanství jako svou kulturu, tak se stává bytostí, nebo je ještě bytostí jenom člověku podobnou. To srovnáme se zvířetem. Navíc se tam mluví o tom, že pravda existuje. To snad by někoho i šokovalo. Fyzikální, marxistický nebo jakýkoliv myslitel, který prošel heideggerovstvím, tou školou Heideggera, a který by měl vědět, co to je, řekne, že to neexistuje.

Heidegger sám prohlásil, že pravda neexistuje, že nikdy neexistovala a nebude existovat. Jak to? Vždyť v té řecké nepřesnosti by to mělo být už jasné. To přece všichni vědí, že evropanství je spjato s tím, že tady je nějaká nezbytná vazba člověka na pravdu a že bez té vazby člověk přestává být člověkem nebo se jím nestává.

Pořád si musíme všimnout toho, co jsou ty rysy, které nám umožní odlišit něco, co je vlastně nebytí ještě. To je velká myšlenka Platónova, že filosofie není nějaké vlastnictví moudrosti, ale že je láskou. Že *filalethein* je rovnocenné, rovnomocné s *filosofein*. To znamená ta velká touha po pravdě, láska k pravdě, odevzdanost pravdě. Ta rovnomocnost, co v té tradici znělo jako odevzdanost, láska, touha, to bylo to filosofické.

Toto je ta hlavní linie i v dějinách evropské filosofie. Ta mohla být mnohokrát popírána, zpochybňována, a stále platí jako kritérium. Jenomže to není možné jenom konstatovat, není možné jenom zachovat rétoriku. My tady musíme říct, s čím nesouhlasíme. Protože Evropa má základně dvojí velkou linii chápání pravdy. Ta jedna je řecká a ta druhá je hebrejská. A ty jsou nejenom nekonkurentní, ty jsou nekompatibilní.

Obě přešly díky křesťanství, díky křesťanskému kázání, které vždycky bylo otravováno tím židovským myšlením. To tady žije a pronikalo to i do filosofie, která se tvrdošíjně nechtěla vzdát té řecké tradice pojetí pravdy, která se scvrkla ve vědu. Jedna věc je jim společná, totiž že pravda se zpravidla třídí jako to, co jest. To je ta řecká *aletheia*.

Která jde od Platóna, nejlépe ještě před Platónem, od Parmenida. U Parmenida je jediným jsoucím pravé bytí. Jsoucná nejsou, nejsoucná nejsou a nikdy jsoucná nemůžou nebýt a nejsoucná být. A v pozadí je pojetí pravdy. Pravda je, když říkáte o tom, co je, že to je, a o tom, co není, že to není. To znamená, že se pravda chápe jako výrok. To řekl Aristoteles naprosto přesně: místo pravdy je v logu, v řeči, v soudu, v myšlence. A kritériem té myšlenky je shoda se skutečností.

Jestli se tedy shoduje s pravdou, jak věci jsou, jsou pravdivé. Čili kritériem pravdy je to, co jest. A tím je pravda naprosto oddělena od jakékoli souvislosti se spravedlností, poněvadž spravedlnost je spravedlivá, i když není. Anebo právo. Ať právo je právem, i když panuje bezpráví. To, co je, je bezpráví. Přesto právo zůstává právem a bezpráví se nestává právem jenom proto, že se řídí tím, co panuje. A dokonce ani pravda.

To v češtině máme daleko jednodušší, než to mají jiné jazyky. U nás to všechno je z jednoho kořene. My například nemůžeme říci, že místo práva tady máme jenom zákon. Nebo místo spravedlnosti jenom právo. Zákony tady máme, protože na spravedlnost nemáme žádnou světskou instituci. A ty zákony jsou tady proto, aby co možná dávaly průchod spravedlnosti. Smysl zákonů je jenom v tomhleto. Smysl zákonů není jenom, aby dělaly nějaký pořádek. Pořádek jakéhokoliv druhu.

Otázka zákonů, to není otázka, jestli je přikázáno jezdit vlevo nebo vpravo, nebo že to je jedno, jen se musíme všichni dohodnout. To není otázka práva. Právo je to, co je pravé. A ne to, co je vyhovorné, jenom se na tom musíme dohodnout. Právo, spravedlnost, pravda není otázka konvence, nýbrž je to otázka naší odevzdanosti a ochoty vzít na sebe břemeno prosazování práva, pravdy a spravedlnosti. Tedy v této tradici, která je v podstatě křesťanská nebo křesťanstvím do Evropy vnesená, vůbec ničím nepřispívá nebo s touto tradicí nesouvisí ta tak rozšířená koncepce.

Pravda je způsob myšlení, způsob bytí, adekvátní vědění, které je jenom jedním případem toho základního pojetí, že pravda se musí řídit tím, co jest. Tedy toto je ta jedna tradice. Pak tady máme druhou tradici, která celou dobu zůstala také závažnou tradicí evropskou a je součástí té tradice. My si nedovedeme bez toho dějiny Evropy představit, dějiny Evropy nemůžeme chápat, aniž bychom věděli, že tam šlo o zápas o pravdu. A ne o zápas o skutečnost. Skutečnosti jsou různé. Musíme si vybírat. O jakou skutečnost? Tam jde o zápas o bohatství, o zápas o moc, o zápas o vládu. Tam nejde o... dvěma pánům nelze sloužit. Bůh, to je o moc, a nebo o spravedlnost. Tady si musíme rozhodnout.

Buď *Macht geht vor Recht*, nebo *Recht geht vor Macht*. Dost často se říkalo, že *Macht geht vor Recht*, moc předchází právo. Tuto ideu si osvojili marxisté. Ti říkali, že právo, zákony jsou výrazem vůle vládnoucí třídy. Mají-li zákony, říkal Rádl, vůbec nějakou funkci, tak v tom, aby pozvedly utlačené, aby pomáhaly slabému. Ten silný si pomůže sám i bez zákona. A když si silný pomáhá ještě tím, že si dělá zákony, které jsou také ještě dalším posílením jeho síly, tak to není žádná spravedlnost, tak to není žádné právo, to je bezpráví.

Tohle patří k Evropě, že musíme vědět, že tady je ta druhá tradice, která právě opak říká, než byli nakloněni říkat Řekové, totiž že rozhodující je pravda. A skutečnost je třeba měřit pravdou. Co to znamená? Ve skutečnosti musíme vždycky rozlišovat to, co je pravé, a to, co je bylé, co se blíží tomu pravému a co se od toho pravého vzdaluje. Skutečnost sama o sobě není žádná hodnota. Bohužel tato myšlenka, že samo být je už hodnota, byla vnesena také do tradice, dokonce do tradice teologické. To je to, co představuje filozofie a teologie Tomáše Akvinského, kde se má za to, že zlo je jenom nedostatkem dobra. To znamená hrubé podcenění zla. Přesně to zní *privatio boni*, nedostatek dobra. A že být už samo o sobě je dobré, *esse bonum est*.

Samozřejmě to je možno vykládat všelijakým způsobem. Nicméně je to pozůstatek a přežitek toho řeckého chápání. Máš to *bonum*, to se vztahuje k tomu bytí, k té pravdě. Když je to *bonum*, tak samozřejmě pravda se řídí tím, co je. Když se řídí tím, co jest, tak je to pravda. My víme, co to znamená, když se pravda řídí tím, co jest. To vyjádřil třeba Hegel v té slavné formulaci, za kterou byl mnohokrát kaceřován už v době svého života a také ještě dlouho po smrti, že co je rozumné, je skutečné. Prostě a jednoduše to, co je skutečné, ještě nemusí být dobré. A říkat, že když to není dobré, že to vlastně není skutečné, jak se pokusil v jakési reinterpetaci Hegel říkat, jako by dobré a rozumné bylo totéž... Co je rozumné, je skutečné, a co je skutečné, je rozumné.

Ta chyba je v tom, že rozum se má řídit tím, co je pravé, a nikoliv tím, co je skutečné. A říkat, že to, co není pravé, to není rozumné, že vlastně není skutečné, je iluze. To není pravda. My víme, že zlo je veliká a mocná skutečnost, které je třeba aktivně čelit a nespoléhat se na to, že to vlastně žádná skutečnost není, že to jen tak vypadá, že vlastně objektivně žádné zlo není, že vlastně jsme to my, kteří něčemu propadáme a nemáme. A že vlastně tím propadáme nebytí, nejsoucnosti a tak dále. Tady je nějaká základní chyba v úsudku a v dobrém rozpoznání skutečnosti. Že ta pravda je to, co nejenom dává, aby se věci ukázaly, jaké jsou, což je krok, který se musí... protože pro Řeky pravda se musí řídit tím, co jest, tak to ukazuje, jak to jest. Proto je to pravda, že se tím řídí a ukazuje to, jak to je.

V té hebrejské tradici je už tohle řečeno jinak. Že teprve ve světle pravdy se ukazují věci, jaké vskutku jsou. Jinak se ukazují převráceně. Teprve ve světle pravdy se ukazují, jaké jsou. Ale tam je myšlenka ještě daleko podstatnější, totiž teprve skrze pravdu se věci stávají tím, čím jsou. Ony předtím ještě tím nejsou. Teprve pravda je jakoby dotahuje, to je špatně řečeno. Je přitahuje, je atraktorem, aby se hnuly tím směrem, kterým je pravda. A velmi často se nehnou tím směrem, anebo se hnou jiným směrem. A stejně nadále platí ta pravda a vposledku odvrátit se od té pravdy znamená dříve nebo později se zlikvidovat, sám se zlikvidovat. Propadnout likvidaci, protože jsme nešli za tím světlem práva, které se ve světle pravdy ukázalo jako takové.

Toto jsou dvě tradice. Musíme vědět, že toto jsou dvě tradice, že to není jedna tradice. A že ty dvě tradice dosud nebyly spojeny uspokojivě a já si myslím, že nikdy spojeny nebudou. Prostě musí se vzít jedna. Z té druhé si musím vzít, co je možné, to je jediný způsob, jak je možno si vzít něco. Všechno to, co tam je pravda, si musíte osvojit.

Náš problém je tedy pochopit, že ať už je ta technická stránka naší filosofické interpretace jakákoli, tady je Evropa charakterizovaná tím, že tam je jedna tradice, na kterou zapomínáme, kterou dost nereflktujeme, kterou nebereme dost dobře vážně a nikdy jsme nebyli schopni ji jako Evropané vzít, zapomínáme na ni. Stále přežívá, stále se připomíná, a my ji pořád nechceme vzít vážně. Ačkoli se nám všechno ostatní už rozkládá pod rukama, nechceme ji vzít vážně. Buď ji vezmeme vážně, nebo se musíme připravit na konec Evropy. Je zbytečné mluvit o technických záležitostech sjednocování Evropy, když tato věc tu není.

Evropa, která zapomene... Ne na to, že existuje pravda. To je jako nic, to je rétorická ozdoba. O pravdě nemůžeme říct, že existuje. Spíše naopak platí, že neexistuje. Ale přesto je tím nejdůležitějším, o co vůbec jde. My si pořád myslíme, že k tomu, aby něco bylo důležité, je potřeba, aby to bylo. To je ta představa, že *esse* je *bonum*. A *non esse* est *malum*. Nikoli. *Non esse* v jistém smyslu a v jisté situaci může být to *bonissimum*.

Tedy toto musíme, když to vztáhneme k tomu tématu, kterým se zabýváme, tak pak vzniká otázka, jaký je vztah mezi logem a pravdou. Touto otázkou se musíme zabývat zejména proto, že tady je ten starý Aristoteles, kterého jsem již dříve citoval, že místem pravdy je *logos*. A to se běžně vykládá tak, že místem pravdy je soud. Tam, kde není žádné vypovídání, kde není žádné rozsuzování, kde není žádného myšlení, tam není pravda. Ve věcech není pravda.

Mimochodem, tady je jistý rozpor v samotném Aristotelovi. A zejména v Aristotelovi a Tomáše Akvinského. Jestliže je *esse bonum*, jestliže bytí je už samo o sobě dobré, a jestliže to dobré už nějak souvisí s pravdou, tak by muselo být to *esse* také *verum*. Pak je otázka, proč místem pravdy je *logos*. Pak by místem pravdy měla být veškerá jsoucí skutečnost. Všechno, co jest, je plné pravdy. Tak jako u Tháleta všechno je plné bohů. Tak by mělo být všechno plné pravdy. To je to, co říká ta metafyzika. Všude je spousta pravd. Může to být filosofický design.

Filosofie se stala pouhým designem. To souvisí zase s tím, jestli pravda jedna, nebo pravd moc. Mluvit o pravdách, kterých je spousta, pochopitelně znamená buď si dělat legraci – a myslet tím to, co se za pravdu vydává nebo to, co lidé za pravdu mají, toho je spousta. A nebo tím myslíme „pravdivý výrok“, jak to navrhoval Rádlovi také ironicky František Krejčí, když mu říkal: Všude, kde mluví o pravdě, tak ať tam dosadí „pravdivý výrok“ a uvidí, jaké nesmysly říká. To samozřejmě, když bude mluvit o pravdě a ne o pravdivém výroku. Pochopitelně, kdyby to tak zaměnil, tak by to pak nesmysly byly.

Ale ještě než se k tomuto tématu, a tím se budeme zabývat, než se k tomu dostaneme, tak bych tady ještě řekl několik poznámek k tomu citátu z Kosíka. Pochopitelně se nemusíme příliš věnovat otázce, zda platí, jak to tam říkal, že se u nás prosadila a dále prosazuje tržní ideologie. To jsou ta další dvě

dogmata, tržní dogma. O tom snad nemůže být sporu. Až na to, že se tato ideologie tváří jako věda. Takže když řekneme, že to je tržní ideologie... Když se řekne tržní filosofie, tak se jim to nelíbí. Tržní ideologie, tak se jim to nelíbí, protože máme takový dojem, že nechceme žádnou ideologii. Nechceme se do ní strefit.

Tedy ta ideologie se tváří jako věda. Respektive jako vědecká ideologie. To marxismus byla vědecká ideologie, to všechno má samozřejmě své kontinuity, dost průkazné. Totiž tváří se to jako na odborných ekonomických znalostech založená politika. Politika založená na ekonomických zřetelích. To je ta tržní ideologie. Pravda je, že řekneme-li, že to je ideologie, je to už určité, docela určité hodnocení, které v té době a přesně řečeno z mého hlediska je to odsudek. My vlastně tím, že řekneme, že to je ideologie, tak to degradujeme.

Ale tím se ovšem nemusíme obírat. Důležitější je druhá otázka: Jak se odmítání a kritika této, a já si myslím, že skutečné, nikoli údajné ideologie... kritika této údajné ideologie, jak se vyvaruje toho, aby se stala jen jakousi „antiideologií“. Tedy jen jinou ideologií, jen protivnou, polemicky proti té tržní ideologii zaměřenou ideologií. Jak se toho vyvarovat? Vždycky je lépe nejdřív zametat před vlastním prahem. Ono to není žádný kumšt dneska se strefovat do tržní ideologie. Důležité je se strefovat a nebýt poplacen žádné jiné ideologii. To je ten kumšt. Tedy ty druhé dva body... ty druhé dva mýty...

Je poměrně zřejmé, že jde pouze o rétoriku. Ta má svou funkci – politickou, volební. Myslím i v politické filosofii je to vždycky na pováženou. Tedy i ten druhý bod, to dogma, že úspěšní a nejúspěšnější lidé jsou lidmi více. Vlastně když to popíráme, tak neříkáme nic jiného, než že odmítáme jakýsi poměrně známý slogan, že úspěšní lidé jsou lidmi více. Zase je to vtíravá formulace, rétorika, která je připravena na to, aby kdo už má teď vztek na to, jak se vyvíjí naše společenská a politická situace, tak aby si přisadil. Filozof by měl tnout tam, kde je potřeba. A všude. Ne ve službách politiky nebo nějaké jiné, údajně myšlenkové, politiky či antipolitiky.

Skutečná otázka totiž spočívá v něčem jiném. Je lépe být v životě úspěšný než neúspěšný, a nebo je lépe být neúspěšný? To je otázka. A co to je být úspěšný? To je ta hlavní otázka. Jak budeme posuzovat, co to je úspěšný život? Když jsme to formulovali: „je lépe být v životě úspěšný než neúspěšný,“ tak je to vlastně také rétorická záležitost. To je totiž strašně sugestivní. Představte si, kolik musí ten, kdo by řekl, že je lépe být neúspěšný, sebrat buď vzdoru, nebo odvahy, nebo hlouposti, já nevím čeho všeho, aby řekl: „Je lépe být neúspěšný.“ To nikdo takhle nemůže říct. To nevíme. Učí všechny lidi považovat za blázny. Proč je lépe být neúspěšný? Proč?

Takže ta vlastní otázka je, co to je být úspěšný. Co to je úspěch. Vy jistě znáte, jak jeden vladař čiše jednoho filozofa, který se tam vyhříval na slunci. Podivně, jako kdyby si každý mohl lehnout, kam by chtěl, nebo do nějaké kádě, nebo do sudu od deště. A teď ten vladař tam přišel a řekl: „Co si ode mě přeješ?“ A nebo v jiném případě, to už je všechno jedno: „Tak co? Jevím se ti jako šťastný, nebo nešťastný?“ Víte, ta arogance toho muže, který tam přijde, nejenom bohatý, ale ještě v moci, ve slávě, možná i v nějakém takovém skvělém údělu. V tom druhém případě jeden mu řekl: „Trošku ustup ze slunce.“

To je jedno. A ta druhá ještě: „To ti bohužel nemohu říct. Ještě jsem neviděl, jak skončíš.“ Otázku: „Jsem-li šťastný člověk, nebo ne?“ Ještě jsem tě neviděl umřít. To není jenom otázka, že taky člověk může dobře umřít, to tam je také, a je strašně důležité umět dobře umřít. Ale ta otázka je ještě jiná a ta většinou se takhle nevykládá. „Ještě jsem tě neviděl umřít“ znamená taky připomínku: pozor. Šťastný, oděvu pln, bohatství a moci... To se v této situaci takhle nevykládá, to patří do jiných souvislostí.

Co to je být úspěšný? To Gilgameš, ten vládce, bohatý, dokonce strašný tyran, donucuje muže, aby tam pracovali ve dne v noci, ani je nepouští domů. A teď ten Gilgameš chce najít lék na věčný život. Připomínka: Jdeš na smrt. Jsi smrtelný. Jsou všichni stejní, ale jsou lidi, kteří jsou lepší. Protože v čem je to lepší? Tedy tady vidíme, že korigovat... Není jednoduché odpovědět na to, co je úspěšnější. Hlediska, která nám dneska dovolují, abychom my určitý způsob života považovali za úspěšný, jsou tak rozkolísaná. Naše normy jsou tak vágní, že my se propadáme z jednoho hodnocení do druhého a nemáme pevné měřítko.

Posuzovat, co to je úspěšný nebo šťastný nebo dobrý život, co to je spravedlnost... Máme dojem, že s tímto slovem vypadneme, že to není náš svět, že to je nějaká ideologie, že tady nám někdo vykreslí idealistické představy. Tam je podstata věci.

Čili já jsem se k tomu vrátil proto, že jsem chtěl ukázat, že i některé pravdy mohou být někdy řečeny tak, že přestávají být pravdami. A to proto, že ve světle pravdy se jeví jako nepravdy. Což řečeno na jiné úrovni, jinak, chci znamenat, že pravda je víc než logos. Že i logos, v němž a skrze nějž promlouvá pravda, se ve světle pravdy najednou může stát promlouváním podvodným. Nebo aspoň nepřesným. Nepravdou. Samozřejmě nejmnocnějším podvodem, protože podvádět nepravdou, která je naprosto zjevná, je nesnadné. Nejlépe se podvádí nepravdou, která se velice pravdě podobá. Tedy víc než logos je pravda. To je odkaz evropské tradice, té lepší evropské tradice. Logos sice ukazuje věci, jak jsou, ale pravda ukazuje, jak jsou ve světle pravdy. Pravda také potřebuje logos. Pravda bez logu je jako člověk bez rukou. Může leccos promýšlet...

Pravda to přece dělá skrz logos. Bez logu je bezzubá. Taky to jde, ale ve skromných poměrech. Potřebuje to miliony, miliardy let, abyste to právě prosadili třeba na organické úrovni. Ale pravdě slovo pomáhá prostřednictvím logu. Teď je otázka, když mluvíme o logu, tak co vůbec můžeme ještě říci? Když už se tady vlastně logos stává jenom prostředkem, stává se tím médiem, stává se tím prostředníkem. Logos je ve službě. To je něco, co vůbec nepadá v úvahu v té řecké tradici a co mohlo být takto postaveno jedině tím, že ta židovská tradice zná ještě tu druhou. Pochopitelně, když máme mluvit o logu všestranně, musíme tohleto také tematizovat. Čili tohle bude asi hlavním tématem, hlavním cílem našeho výkladu příště a možná ještě popříště, to se ukáže. Pravda se nesmí stát míněním, záminkou pro špatnost. Záminkou pro logos. Tak, aby logos tu pravdu jenom si vzal, aby byl poslušný.